

Parezija

Ivanko, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:386230>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i filozofija

Martina Ivanko

Parezija

Završni rad

Mentor:

Doc. dr. sc. Boško Pešić

Osijek, 2016.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Odsjek za filozofiju / Katedra za povijest filozofije

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i filozofije

Martina Ivanko

Parezija

Završni rad

Mentor:

Doc. dr. sc. Boško Pešić

Osijek, 2016.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Osnovna obilježja parezije	2
2. 1. Istina	2
2. 2. Hrabrost i dužnost	3
2. 3. Briga za sebe	5
3. Parezija i politika.....	7
3. 1. Parezija i demokracija	7
3. 1. 1. Politička parezija u Euripidovu <i>Ionu</i>	8
3. 2. Parezija u autokratskoj vlasti.....	10
3. 2. 1. Platonova psihagogija	11
4. Parezija i filozofija	12
4. 1. Sokratovska parezija	12
5. Parezija u Foucaultovoj filozofiji.....	15
5. 1. Znanje-moć-subjekt.....	15
5. 1. 1. Dispozitiv	16
5. 1. 2. <i>Scientia sexualis</i>	16
5. 2. Parezija kao nova briga-za-sebe	17
6. Zaključak.....	20
7. Literatura	21

SAŽETAK

Michel Foucault, jedan od najvećih filozofa 20. stoljeća, u svojim je predavanjima na College de Franceu analizirao pojam parezije od njezinih začetaka pa sve do kraja razdoblja antike, ali i dalje. Parezija je grčki pojam koji doslovno znači reći sve i označava prvenstveno odnos pojedinca koji prakticira pareziju s drugim ljudima i sa samim sobom, ali osobito s istinom. Parezija se veže uz pojmove poput hrabrosti, odlučnosti, rizik, opasnost, a u antičkoj se Grčkoj uglavnom ostvarivala ili u demokratskom ili u autokratskom obliku vladavine. Parezija je najzastupljenija u djelima Euripida i Platona, ali i nekih povjesničara, poput Polibija ili Plutarha. Zamisao Michela Foucaulta bila je ostvariti taj grčki pojam, pokušati ga primijeniti na moderno doba i na njegovu epistemu. Foucaultova se filozofija, premda integralna cjelina, dijeli na arheologiju znanja, genealogiju moći i hermeneutiku sebstva, a pojam parezije potrebno je uklopiti u treći i zadnji dio, s ciljem kritike i pružanja otpora kapitalističkom djelovanju te procedurama moći.

Ključne riječi: Foucault, parezija, antika, moć, znanje, demokracija

1. Uvod

Riječ *parrhesia* (παρρησία) grčkog je porijekla i u doslovnom prijevodu znači - izgovoriti sve (od *pan* (παν, sve) i *rhema* (ρημα, govor).¹ Često je prevedena i kao slobodan govor ili otvoren govor, a prvi se puta pojavljuje u Euripidovim tekstovima.² Parezija je, prije svega, osobit način govorenja. Ona je način govora u kojemu onaj koji govori istinito govori, ali je pritom ta istina ujedno i izraz njegovog mišljenja i stava. Korištenje parezijom označeno je grčkim glagolom *parrhesiazesthai* (παρρησίαζεσθαι), a onaj koji se njome koristi imenicom *parrhesiastes* (παρρησίαστής). Parezija u svom pravom smislu pojam je karakterističan isključivo za razdoblje antičke Grčke i Rima. U počecima kada se pojavljivala u tekstovima grčkih mislilaca bila je povezivana s demokracijom, a tek kasnije s djelovanjem u autokratskom obliku vladavine.

Michel Foucault,³ jedan od najznačajnijih filozofa 20. stoljeća, od 1981. do prve četvrtine 1984. godine održavao je predavanja o pareziji na College de Franceu. Tijekom predavanja svojim je studentima govorio o pareziji u njezinom pravom smislu, odnosno grčkom, uz što je i analizirao djela grčkih mislioca poput Euripida i Platona. Cilj mi je sažeto izložiti navedena predavanja, objedinjena u knjigama *Hermeneutika subjekta*, *Vladanje sobom i drugima*, *Hrabrost istine* i *Neustrašivi govor*, te donijeti prikaz razvoja pojma parezije u antičkoj Grčkoj. Parezija također zauzima mjesto i u Foucaultovoj filozofiji, doduše rijetko ili uopće ne eksplicitno, ali su predavanja koja je Foucault održavao odaslala jasnu poruku koja im je zadaća te koja je zadaća parezije. Nastojat ću smjestiti pareziju u opsežan Foucaultov opus, s naglaskom na trećoj fazi njegova opusa, hermeneutici sebstva, koja dolazi nakon arheologije znanja i genealogije moći, ali nipošto odvojiva od njih.

¹ Michel Foucault, *Fearless speech* (Los Angeles, Semiotext(e); 2001), str. 12.

² Vidi Euripidove drame *Feničanke*, *Hipolit*, *Bakhantice*, *Elektra*, *Ion* i *Orest*.

³ Michel Foucault (Poitiers, 15. listopada 1926. - Pariz, 26. lipnja 1984.), francuski filozof. Njegova su djela imala velik utjecaj na druge znanstvene discipline, primjerice u psihologiji, sociologiji, antropologiji. Poznat je po svojoj kritici raznih socijalnih institucija, psihijatrije i zatvorskog sustava, te po svojim idejama o povijesti seksualnosti. Njegove su teorije usmjerene na moć i odnos između moći i znanja, a njegove ideje vezane za diskurs i dispozitiv u odnosu na zapadnu misao bile su široko raspravljane i primjenjivane.

2. Osnovna obilježja parezije

Iako je moguće govoriti o pareziji i nakon antike, ona je u svom pravom smislu bitno grčki pojam te se odnosi na djelovanje u polisu iliti političko djelovanje. Foucault ju definira kao »hrabrost istine kod onoga koji govori i koji, bez obzira na sve, preuzima rizik da kaže cijelu istinu koju misli, ali je također i hrabrost sugovornika koji pristaje kao istinitu prihvatiti uvredljivu istinu koju sluša«. ⁴ Parezijast uspostavlja posebnu vrstu odnosa prema istini govoreći iskreno i otvoreno, posebnu vrstu odnosa prema samom sebi i vlastitom životu, koji je zbog govorenja istine često izložen i opasnostima, posebnu vrstu odnosa prema drugim ljudima te posebnu vrstu odnosa prema moralnom zakonu na temelju slobode i dužnosti. ⁵

2. 1. Istina

Foucault u svom pedavanju *Diskurs istine* kao prvu karakteristiku parezije, odnosno parezijasta navodi iskrenost. Parezijast je onaj koji govori sve što mu je u mislima. ⁶ Ovakvo određenje dvojbeno je, jer Foucault također razlikuje i dvije vrste parezije. Postoji parezija u negativnom smislu i potvrđena je već u Platonovoj *Državi* i *Fedru*. Parezija u negativnom ili pejorativnom smislu nimalo se ne razlikuje od brbljanja, govorenja svega što je čovjeku toga trenutka u mislima i karakteristična je za loš oblik demokracije u kojoj svatko ima pravo svojem sugrađaninu reći bilo što, bez obzira je li to bitno ili nije, je li štetno za državu ⁷ i naposljetku, je li to uopće istinito. Navedena vrsta parezije nema ništa zajedničkog s tvrdnjom da je parezijast onaj koji govori sve što mu je na pameti, jer parezijast neće govoriti ono što je štetno za državu ili nešto neistinito. Druga vrsta parezije, ona o kojoj Foucault i govori, jest tip otvorenog i riskantnog govora, koji je ujedno i kritika stvarnog stanja stvari, koje se najčešće pokazuje onakvim kakvo nije, a koje rijetko tko može vidjeti. Temeljna je karakteristika parezije u antici podudaranje istine koju izgovara parezijast i onoga što on uistinu misli. ⁸ Kada se kaže da parezijast govori istinu, tada se misli na to da parezijast govori ono što je istinito zato što zna da je istinito, a zna da je istinito upravo zbog toga što to i jest istinito. ⁹ Parezija, dakle, može biti određena i kao istiniti diskurs, ali kod Foucaulta istina nije epistemološki problem. Foucaultova epistemologija i njegov pojam *episteme*, o čemu će biti riječi u kasnijim poglavljima, imaju malo veze s ustaljenim shvaćanjem onoga što spoznaja jest u povijesti

⁴ Foucault, *Hrabrost istine* (Zagreb, Sandorf & Mizantrop; 2015), str. 22.

⁵ Foucault, *Fearless speech*, str. 12..

⁶ Isto.

⁷ Isto, str. 13.

⁸ Isto.

⁹ Isto, str. 14.

filozofije. U Foucaultovom opusu nema jasno definiranog pojma istine, već se ona uglavnom određuje kao nešto što se proizvodi i povezuje s moći i znanjem kao njihovim proizvodom. Takva su određenja karakteristična za djela u kojima Foucault tematizira pojam vladanja i moći, primjerice *Nadzor i kazna* ili *Znanje i moć*, prvi dio *Povijesti seksualnosti*. Naglasak je uvijek bio u tome kakvi su ta moć i znanje koje proizvode istinu te kakva je ta istina, bez pitanja o subjektu na kojemu se moć vrši. U predavanjima o pareziji Foucault obrće stvari i stavlja subjekta, u ovom slučaju parezijasta, u središte. Predmet Foucaultovog zanimanja nije problem istine same, već problem govorenja istine kao vrste aktivnosti i problem onoga koji tu istinu govori. Prema tome, Foucault razlikuje dva pitanja i dvije metodologije koje povezuju grčko i zapadno novovjekovno mišljenje. Prvo pitanje koje navodi jest pitanje o izvjesnosti procesa promišljanja istinitosti i ono je ujedno i temelj mišljenja zapadne civilizacije, a Foucault ga naziva »analitikom istine«.¹⁰ Drugo pitanje je pitanje tko istinu govori, koja je važnost pojedinca koji tu istinu izgovara za društvo, zašto je važno reći istinu, koju Foucault svrstava, za razliku od »analitike istine«, u takozvanu »kritičku« tradiciju, koja postavlja pitanje sadašnje stvarnosti.¹¹ Foucault svoje mišljenje svrstava u »kritičku« tradiciju te pokušava konstruirati genealogiju kritičkog stava zapadne filozofije, što je i cilj njegovih predavanja.¹²

Sukladno rečenomu, Foucault razlikuje epistemološku analizu strukture istine i aleturgijske forme. Aleturgija (*αλετηουργία*) je Foucaultova novotvorenica, koja označava »proizvodnju istine« ili »čin kojim se očituje istina«.¹³ Drugim riječima, aleturgija je analiza uvjeta one vrste čina kojom se subjekt očituje govoreći istinu, predočavajući ju samome sebi, dok mu drugi priznaju istinitost. Naglasak je na subjektovu uspostavljanju sebe kao subjekta pred drugima, ali što je još važnije, pred samim sobom.¹⁴ Iz tog razloga Foucault u *Vladanju sobom i drugima* ističe da pareziju treba potražiti u »učinku koji vlastito govorenje može proizvesti kod govornika, u povratnom učinku što ga istinito govorenje može proizvesti na govornika, polazeći od učinka što ga proizvodi na sugovorniku«.¹⁵

2. 2. Hrabrost i dužnost

Karakteristike parezijasta podudaraju se s karakteristikama različitih osoba koje govore istinu, ali se takve osobe ipak ne mogu zvati parezijastima. Foucault daje primjer učitelja gramatike,

¹⁰ Isto, str. 170.

¹¹ Isto.

¹² Isto, str. 171.

¹³ Foucault, *Hrabrost istine*, str. 13.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Foucault, *Vladanje sobom i drugima* (Zagreb, Antibarbarus, 2010), str. 59.

koji svojim učenicima govori istinu o onome u čemu ih podučava, a pritom sam ne sumnja u istinitost izrečenog. Razlika između parezijasta i učitelja je u tome što parezijast u svakom slučaju na neki način riskira.¹⁶ U pareziji postoji odnos nadređenog i podređenog, u smislu statusa sugovornika. Parezijast se obraća vladarima, primjerice tiraninu, govoreći mu istinu o njegovoj strahovladi. Parezijast pritom riskira svoj život, jer tiranin često nije sposoban čuti neugodnu istinu o načinu svoje vladavine. Nije nužno da parezijastov sugovornik uvijek bude nekakav vladar. To može biti i njegov prijatelj, potpuno jednak parezijastu po statusu, ali je ponovno naglasak na opasnosti, jer parezijast može izazvati ljutnju kod svoga prijatelja i tako riskirati prijateljstvo ili povredu njegovih osjećaja.¹⁷ Prema tome, parezija je povezana s hrabrošću. Govorenje istine zahtijeva hrabrost od onoga koji tu istinu izgovara. Zbog toga Foucault naglašava da vladar ili bog ne mogu biti parezijasti, jer ništa ne riskiraju.¹⁸ U odnosu između parezijasta i njegovog sugovornika uspostavlja se neka vrsta igre. Osim što parezijast igra igru sa samim sobom, igru života ili smrti, također igra igru i sa sugovornikom, primjerice tiraninom, koju Foucault naziva parezijastičkom igrom. Parezijastička igra neka je vrsta pakta između parezijasta, odnosno onoga koji preuzima rizik da govori istinu, i onoga koji pristaje saslušati tu istinu, primjerice tiranin.¹⁹ U *Vladanju sobom i drugima*, Foucault još upotrebljava naziv parezijastička nagodba te kaže da »moćnik, ako želi vladati kako valja, mora prihvatiti da mu oni slabiji govore istinu, čak i ako je neugodna«. ²⁰ U parezijastičkoj se igri, dakle, uspostavlja dvostruki odnos. Parezijast riskira ljutnju drugoga govoreći istinu i to zahtijeva komunikaciju ili odnos. Ali parezijastu je važnije govorenje istine od sigurnog i mirnog života bez izgovorene istine. Prema tome, parezijastu je važniji odnos prema samome sebi nego prema drugima, jer je samome sebi draži kao onaj koji govori istinu nego kao onaj koji ne biva istinit prema samome sebi, a samim time i prema drugima.²¹ Budući da parezijast upućuje zamjerku tiraninu, parezija se može okarakterizirati i kao svojevrsna kritika. No, to ne znači da je svaka kritika parezija. Cilj parezije i parezijasta nije isprovocirati sugovornika, već jednostavno reći istinu i samo istinu, a da se ona podudara sa svim stavovima onoga koji ju izgovara, jer inače ne bi bila riječ o pareziji. Kritike su često neutemeljeno izrečene, dok je parezija kao kritika uvijek utemeljena. Kod parezije je, prema tome, uvijek riječ i o dužnosti. Parezija je vrsta govorne aktivnosti pri kojoj govornik uspostavlja određen odnos prema istini putem iskrenosti,

¹⁶ Foucault, *Fearless speech*, str. 16.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Foucault, *Hrabrost istine*, str. 22.

²⁰ Foucault, *Vladanje sobom i drugima*, str. 151.

²¹ Foucault, *Fearless speech*, str. 17.

prema svom životu putem opasnosti, prema sebi samomu i drugima putem kritiziranja ili samokritiziranja te poseban odnos prema moralnom zakonu putem dužnosti i slobode.²² Foucault dalje u tekstu kaže da parezijast koristi svoju slobodu i bira iskrenost, a ne uvjeravanje, istinu umjesto laži ili šutnje, radije riskira život nego da živi sigurno, bira kritiku umjesto laskanja i moralnu dužnost umjesto vlastite koristi i apatije, što je, za razliku od negativnog značenja parezije, parezija u pravom smislu riječi.²³

2. 3. Briga za sebe

Već je prije rečeno da je parezija nekakav odnos između subjekta i istine koju izgovara, koja je ujedno i njegova istina, njegovo mišljenje i njegov stav te na taj način parezijast uspostavlja i odnos sa samim sobom. Taj se odnos može nazvati brigom za sebe. Foucault daje primjer delfijskog proročišta na kojemu piše *gnothi seauton* (γνώθι σεαυτὸν, spoznaj sama sebe) te ističe da je taj natpis, kao i mnoštvo starogrčkih tekstova i fragmenata, krivo protumačeno. Kada se kaže spoznaj sama sebe, naglašava se veza između subjekta i istine,²⁴ a to je ponovno epistemološki pristup, od kojega Foucault ne želi polaziti, ili pak uputa za odnos čovjeka i boga, kao princip po kojemu čovjek uvijek mora biti svjestan svoje smrtnosti te da mora postupati u skladu s vrstom bića kakvo čovjek jest, koje se ne smije suprotstavljati bogovima niti previše tražiti od njih kada dođe u delfijsko proročište.²⁵ Foucault radije sintagmu *gnothi seauton* veže uz Sokrata, ali na drugačiji način od ustaljenoga. Postoji nešto što je u samom temelju *gnothi seauton*, a to je *epimeleia heautou* (ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ), već spomenuta briga za sebe. *Epimeleia heautou* vrsta je stava prema sebi samima, drugima i svijetu, ali na način da je ujedno i vrsta pažnje na vlastito mišljenje, a usko je povezana i s vježbom, praksom ili meditacijom (μελέτη).²⁶ Iako je u temelju *gnothi seauton*, neodvojiva je od navedenog, jer znati samoga sebe određuje i određeno je pažnjom koju usmjeravamo na brigu za sebe i brigom za sebe.²⁷ Riječ je o dvostrukoj brizi za sebe: brizi za sebe povezanoj s poznavanjem sebe.²⁸

U Platonovoj *Obrani Sokratovoj*, Sokrat se na sudu brani od optužbe da je kvario atensku mladež govoreći da ne bi ništa mijenjao te da će uvijek ohrabrivati druge da se brinu za sebe i prakticirati filozofiju.²⁹ Sokrat ima ulogu parezijasta koji služi drugima u postajanju boljima u

²² Isto.

²³ Isto, str. 20.

²⁴ Isto, str. 3.

²⁵ Isto, str. 4.

²⁶ Isto, str. 10.

²⁷ Isto, str. 5.

²⁸ Foucault, *Vladanje sobom i drugima*, str. 45.

²⁹ Platon, *Obrana Sokratova*, preveo Luka Boršić (Zagreb, Demetra, 2000), str. 91.

brizi za sebe. Zapovijed je to koju je dobio od bogova da pomogne ljudima da obrate pažnju na sebe same.³⁰ Kako je moguće govoriti o Sokratu kao o parezijastu, ako govori istinu i pomaže drugima jer su mu to naredili bogovi? Moguće je iz razloga što je jedna od osnovnih karakteristika parezije dužnost. Na drugom mjestu Foucault daje drugu definiciju parezije kao »vrline, dužnosti i tehnike koje se moraju naći kod onoga tko upravlja savješću drugih i pomaže im da ustanove svoj odnos sa sobom«. ³¹ Dakle, parezijast nema samo ustanovljen odnos sa samim sobom, iako je to primarno. Parezijast je najčešće »onaj drugi« koji govori istinito. U brizi za sebe, u uspostavljanju odnosa sa samim sobom potrebna je, dakle, druga osoba koja će nam u tome pomoći. Foucault ističe da bi takva osoba trebala biti u zrelim godinama i biti čovjek parezije, odnosno da već ima čvrst odnos sa samim sobom³² te da je »istinito govorenje drugog, kao bitan element vladanja što ga on vrši nad nama, jedan od važnih uvjeta da bismo mogli stvoriti primjeren odnos prema sebi samima, koji će nam pružiti i vrlinu i sreću«. ³³ I prema svemu rečenom, Sokrat je parezijast, jer govori istinito i vjeruje da je to što govori istinito, jer ono i jest istinito, a time ima i uspostavljen odnos sa samim sobom te ohrabruje druge da se brinu sami za sebe i da i oni ostvare odnos sa samima sobom, kakav je on uspio ostvariti. Foucault uspoređuje Sokrata s obadom, kukcem koji grize životinje, jer, ohrabrujući te gotovo tjerajući čovjeka da se brine za samoga sebe, reprezentira brigu koja je, kao briga o sebi, vrsta trna u čovjeku, u njegovoj egzistenciji, koja ga tjera dalje³⁴ i to je ono što Foucault naziva kontinuiranom zabrinutošću ili stalnom brigom.³⁵

³⁰ Isto, str. 93.

³¹ Foucault, *Vladanje sobom i drugima*, str. 45.

³² Isto, str. 46.

³³ Isto.

³⁴ Platon, *Obrana Sokratova*, str. 95.

³⁵ Foucault, *Vladanje sobom i drugima*, str. 47.

3. Parezija i politika

Parezija je primarno bila povezivana s politikom i sukladno tomu postoje dvije vrste političke parezije. Prva je politička parezija kao politički čin u atenskoj demokraciji. Parezija je osnovna karakteristika atenske demokracije, što je posvjedočeno još u Euripidovim dramama, a drama *Ion* u potpunosti je posvećena pitanju odnosa parezije, pojedinca i demokracije. Drugi oblik političke parezije javlja se kada demokracija slabi i sve više jačaju monarhije u helenističkom razdoblju. Parezija se više ne prakticira na agori već na kraljevskom dvoru i takva je parezija u korijenu odnosa između suverena i njegovog savjetnika.³⁶

3. 1. Parezija i demokracija

Atenska je demokracija prije svega vladavina *demosa* (*δημος*), naroda ili slobodnih građana. U širem smislu ona je određeno uređenje ili konstitucija (*πολιτεία*) u kojoj slobodni ljudi prakticiraju izonomiju (*ίσονομία*, jednakost svih građana u sudjelovanju u vlasti), izegoriju (*ίσηγορία*, jednakost prava na govor, pravo da se uzme riječ³⁷) i pareziju,³⁸ o čemu piše i grčki historičar iz helenističkog razdoblja Polibije u svojim *Povijestima*, gdje ističe državno uređenje Ahejaca kao uzorno i kao osnovne elemente ahejske demokracije navodi izegoriju i pareziju, dok je izonomija sadržana u općem pojmu demokracije.³⁹ No u čemu je razlika između parezije i izegorije? Izegorija je pravo govora koje je statutarno određeno, što će reći da u funkciji uređenja grada (*politeia* kao okvir koji definira status građana i njihova prava)⁴⁰ svatko ima pravo izreći svoje mišljenje. Parezija je vrsta govora, ali nije statutarno određena i prema tome ne može svatko biti parezijast. Zbog postojanja izegorije u jednoj politeji, moguće su dobra i loša parezija. Loša je parezija već spomenuta negativna parezija i, zato što svatko ima pravo da kaže svoje mišljenje, nju može svaki građanin i ostvariti. Dobru je pareziju, prvu i pravu vrstu političke parezije, teže ostvariti, jer je ona »ono čime će se osigurati primjerena igra politike«⁴¹ te »karika između onoga što pripada dunasteji i politeji, problemu političke igre i problemu zakona i ustava«.⁴² Izegorija je, prema tome, samo institucionalni okvir koji omogućava da parezija bude slobodna aktivnost osobitih pojedinaca koji uzimaju riječ i nastoje druge

³⁶ Isto, str. 22.

³⁷ Stjepan Senc, *Grčko-hrvatski rječnik za škole* (Zagreb, Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. Zem. Vlade, 1910), str. 448.

³⁸ Isto.

³⁹ Polybius, *The Histories*, translated by Robin Waterfield (New York, Oxford University Press, 2010), n.n. [38], str. 106.

⁴⁰ Foucault, *Vladanje sobom i drugima*, str. 146.

⁴¹ Isto, str. 147.

⁴² Isto.

usmjeravati, a sve u svrhu probitka države.⁴³ Dakle, cilj je političke parezije dogovoriti balans između dunasteje (*δυναστεία*, vlast, moć, obnašanje vlasti)⁴⁴ i politeje. Tu se javljaju i problemi vezani uz političku pareziju. To su problemi politeje kao uređenja i problemi dunasteje kao političke igre.⁴⁵ Politika je shvaćena kao izvjesna praksa »koja se mora podrediti određenim pravilima, na određeni način usklađen s istinom, i što od strane onoga tko igra tu igru uključuje određeni oblik odnosa sa sobom i drugima«. ⁴⁶ Da bi lakše objasnio ovaj problem te odnos političke igre i državnog uređenja, Foucault daje primjer četverokuta parezije. Na prvom vrhu četverokuta parezije nalazi se demokracija, koja daje jednakost i slobodu govora svim građanima.⁴⁷ Iz navedenoga je jasno da su pod pojmom demokracije sadržani i pojmovi izonimije i izegorije. Demokracija je ujedno i formalni uvjet potreban da bi se ostvarila parezija. Na drugom vrhu je »igra upliva ili nadmoći«. ⁴⁸ Ona kao činjenični uvjet omogućava onima koji uzimaju riječ i govore omogućava da budu slušani i da uvjeravaju druge te tako upravljaju njima i pospješuju napredak politeje. Treći vrh određen je kao istinito govorenje, već spomenuta karakteristika parezije, kao i četvrti vrh, hrabrost. Posljednja dva vrha čine istiniti uvjet, odnosno uvjet istine i moralni uvjet.⁴⁹ Iz ovog simboličnog četverokuta parezije jasno je da je u antičkoj Grčkoj demokracija bila uvjet parezije, ili barem gore objašnjene političke parezije. Bez demokracije parezija nije imala smisla, ali i obrnuto. Parezija je bila u korijenu vladavine demokracijom. Da nema istinitog govora, ne bi bila moguća ni demokracija. Dakle, nužna je navedena cirkularnost i stoga Foucault političku pareziju definira kao »element koji unutar nužnog okvira demokratske politeje, koja svima daje pravo da govore, pojedincima omogućuje da jedan nad drugim ostvare određeni upliv«. ⁵⁰ Politička parezija služi pojedincima da govore ono što misle, ali ono što uistinu misle da je istinito, kako bi takvim govorom i savjetima uvjerali narod i lakše upravljali državom te se njome bavili.

3. 1. 2. Politička parezija u Euripidovu *Ionu*

Pravi primjer političke parezije Foucault pronalazi u Euripidovoj drami *Ion*, drami potpuno posvećenoj ovom pojmu, a koju i Foucault analizira u brojnim predavanjima, gdje se parezija očituje kao »statutarna povlastica povezana s rođenjem«⁵¹ te kao »način obnašanja vlasti

⁴³ Isto, str. 145.

⁴⁴ Senc, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, str. 228.

⁴⁵ Foucault, *Vladanje sobom i drugima*, str. 146.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Foucault, str. 157.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto, str. 145.

⁵¹ Isto, str. 141.

govorenjem»,⁵² kao što je u prethodnom odjeljku objašnjeno. Glavni protagonisti drame su Ion, Kreuza, Ksuto i Apolon, od kojih su parezijasti jedino Ion i Kreuza, jer su jedini punopravni građani Atene, dok je Ksuto stranac, a Apolon bog. U prethodnim je poglavljima već bilo rečeno da bog nikada ne može biti nosilac parezije. Parezija je isključivo ljudska praksa i ljudsko pravo. Osim toga, bog nikada ništa ne riskira u odnosu s drugim bićima, jer je bog i prema tome, ako nema elementa rizika, nema ni hrabrosti potrebne da se bude parezijastom. Kreuza je čistokrvna Atenjanka, kći kralja Erehteja, koju je silovao Apolon, nakon čega je ona zatrudnila. Bojeći se oca, ali i muža stranca kojemu je bila obećana, dijete je rodila potajno i ostavila ga u špilji. Bog Apolon ga je spasio i namijenio mu život svećenika u Delfima, proročištu i svetištu bogova. Nitko ne zna čiji je Ion sin, pa ni on sam, osim boga Apolona. Radnja počinje kada Kreuza i njezin muž Ksuto dolaze u proročište saznati hoće li imati djece, a Kreuza pritom potajno dolazi saznati što se dogodilo s njezinim izgubljenim djetetom. U Euripidovom *Ionu* postoje tri vrste parezije, od kojih je samo jedna u tekstu nazvana ovim pojmom, dok će preostale dvije to postati tek nakon Euripida. Prva je politička, odnosno političko-statutarna parezija, u prvom dijelu odjeljka već spomenuta »čuvana statutarna povlastica povezana s rođenjem, koja je način obnašanja vlasti govorenjem«.⁵³ Prvi se put pojam parezije eksplicitno pojavljuje u dijelu kada Ion razgovara s Ksutom, pri čemu se događa nesporazum. Apolon je Ksutu čim je došao rekao da će prva osoba koju ugleda biti njegov sin, a ta je osoba bio Ion. Ksuto razotkriva ovo Ionu i govori mu da će ga povesti sa sobom u Atenu, jer mu je sin i učiniti ga bogatim. Ion izražava svoju želju za odlaskom u Atenu, ali i za ocem i majkom koji su Atenjani kako bi mogao otvoreno govoriti, odnosno imati pareziju (*παρρησία*).⁵⁴ U drami Ion traga za parezijom, odnosno želi ostvariti »političko pravo da u svojoj državi ostvaruje javno govorenje nazvano parezija«.⁵⁵ Nije mu samo dovoljno vratiti se u Atenu. Naprotiv, Ion se ne može vratiti u Atenu i ostvariti pareziju ukoliko ju već nema. Parezija mu je potrebna da bi se zvao Atenjaninom. Na ovom je mjestu vidljiv kružni odnos između demokracije i parezije. Ukoliko bi Ion pošao s Ksutom u Atenu kao njegov sin, ne bi uživao u svim pravima, jer nije punopravni građanin. Ne bi se mogao baviti politikom niti imati pareziju. Foucault daje objašnjenje zašto je važno za Iona da ima pareziju. Ukoliko se želi baviti politikom, a ako je građanin Atene onda svakako želi, mora među građanima biti u prvom redu (*»πρωτον ζυγον«*),⁵⁶ da bi mogao ostvariti

⁵² Isto.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Euripides, *Ion*, in *Euripides in four volumes IV, Ion, Hypollitus, Medea, Alcestis* (New York, The Macmillan Co., 1912), 668-675, str. 69-70.

⁵⁵ Foucault, *Vladanje sobom i drugima*, str. 141.

⁵⁶ Euripides, *Ion*, 590, str. 64.

nadmoć ili upliv nad drugima, što je i drugi vrh četverokuta političke parezije i njegov činjenični uvjet. Ion dalje spominje problem dunamisa kao moći ili izvršenja vlasti te nabraja tri kategorije građana u Ateni. Prva kategorija su pučani, oni koji nemaju moć (ἀδύνατοι)⁵⁷ i koji se ne bave gradom. Drugoj kategoriji pripadaju oni koji su mudri (σοφοί).⁵⁸ Mudri su sposobni upravljati gradom, ali izabiru ne miješati se u političke prilike, ne govoriti javno (»κού σπεύδουσιν εἰς τὰ πράγματα«).⁵⁹ Treću kategoriju čine oni moćnici koji sudjeluju u javnom političkom životu i na koje se odnosi parezija.⁶⁰ Razlog zbog kojega je Ion naveo ove tri kategorije građana atenske demokracije je odnos koji bi ostvario s njima, ako bi se vratio u Atenu kao sin čovjeka koji nije punopravni građanin Atene, odnosno kojemu oba roditelja nisu Atenjani. Građani koji pripadaju prvoj kategoriji, ἀδύνατοι, mrzili bi ga, jer oni mrze svakoga koji je superiorniji, dok bi ga mudri, σοφοί, izvrgnuli rugli zbog želje da se uspoređuje s prvim građanima Atene.⁶¹ Građani treće kategorije, političari, bili bi ljubomorni na Iona i pokušali bi ga se riješiti i zato nije pogodno vratiti s u Atenu.⁶²

Foucault u svom predavanju održanom 2. veljače 1983. godine navodi četiri istinitosti koje pronalazi u Euripidovu *Ionu*. Prva je istinitost boga iz Delfa, odnosno neistinitost i sramota proročkog boga Apolona, koji odlučuje zatajiti čiji je Ion zapravo sin.⁶³ Druga i treća istinitost Kreuzine su već istinitosti, istinitost proklinjanja i istinitost priznanja, a četvrta je istinitost bogova, odnosno ateno-apolonijska istinitost u kojoj je moć predskazivanja.⁶⁴ Iako će dvije od ove četiri istinitosti kasnije biti prozване parezijom, i to sudbenom i moralnom, u Euripidovu tekstu nijedna nije bila nazvana parezijom, što je još jedan od pokazatelja povezanosti između demokracije i parezije. Za Euripida je jedina prava parezija političko-statutarna parezija.

3. 2. Parezija u autokratskoj vlasti

Iz prethodnog je poglavlja jasno u kakvom su odnosu demokracija i parezija. Sada je potrebno analizirati na koji način funkcioniraju parezija i parezijast u obliku vladavine različitom od demokracije. Slabljenjem demokracije u antičkoj Grčkoj došlo je do jačanja autokratskog oblika vladavine. Parezija i parezijastička igra tada se više nisu odigravale na agori između građana. Mjesto parezije postao je dvor monarha, preciznije njegova duša. Parezijastička se igra

⁵⁷ Isto, 596.

⁵⁸ Isto, 598

⁵⁹ Isto, 599

⁶⁰ Isto, 600-603

⁶¹ Foucault, *Fearless speech*, str. 48.

⁶² Isto.

⁶³ Isto, str. 141.

⁶⁴ Isto.

odigravala između monarha i njegovog savjetnika ili učitelja, a vrlo je važno naglasiti da je taj savjetnik u svakom slučaju morao biti filozof, inače ne bi bila riječ o pareziji i parezijastu. U demokraciji filozofija nije igrala ključnu ulogu, a moglo bi se reći da je bila potpuno marginalizirana, jer je istinito govorenje čak i kao odnos prema sebi samomu i drugima uvijek za cilj imalo ono političko, upravljanje polisom. Više nije riječ o vježbanju morala i uplivu jednih nad drugima da bi se ostvarila prava vladavina, nego o filozofiji.⁶⁵ Dakle, nemoguće je govoriti o pareziji u autokratskom obliku vladavine bez govora o filozofiji. Iako je sljedeće poglavlje potpuno posvećeno odnosu parezije i filozofije, ovo će poglavlje biti zasebna cjelina, jer je riječ o drugačijem odnosu i pristupu. Kao primjer parezije u autokratskoj vlasti poslužilo je Platonovo *Sedmo pismo*, u kojemu je Platon opisao svoja tri posjeta sirakuškom dvoru i tiraninu Dioniziju.

3. 2. 1. Platonova psihagogija

Kao što je prethodno rečeno, u autokratskom se obliku vladavine parezija odigrava na dvoru između vladara i njegovog savjetnika ili učitelja. Odmah na početku treba istaknuti da je za spomenuti odnos ključna filozofija. U najvažnijim Platonovim djelima političkog karaktera,⁶⁶ kada je riječ o tome tko bi trebao i na koji način vladati, filozofija je uvijek dospijevala u prvi plan. Filozofija i odgoj, svakako neodvojivi pojmovi u Platonovu nauku, temelj su svake države. Filozofi ili oni koji poznaju i prakticiraju filozofiju, ljudi su koji trebaju intervenirati kada je riječ o upravljanju državom. Potvrdu rečenoga nalazim već početku *Sedmog pisma*, u kojemu Platon izražava svoje nezadovoljstvo zbog loše uprave u svim tadašnjim državama: »I tako sam na hvalu prave filozofije bio prisiljen tvrditi da se pomoću nje može spoznati sve što je pravedno u životu države i pojedinca; da se stoga ljudski rod neće osloboditi nevolja prije nego ili pravi i valjani predstavnici dođu do državne vlasti ili vladari u državama nekom božanskom providnošću prionu uz pravu filozofiju.«⁶⁷ Dalje u *Sedmom pismu* Platon opisuje svoja tri odlaska u Sirakuzu na dvor tiranina Dionizija. Drugi je odlazak posebno važan, jer ga je Dion, rođak tiranina Dionizija, a omražen među zaslijepljenim Dionizijevim podanicima, o čemu svjedoči i Plutarh,⁶⁸ pozvao da podučava tiranina filozofiji, s ciljem boljeg upravljanja državom. Navedeno podučavanje nije samo predavanje o određenom predmetu znanja. U

⁶⁵ Nancy Luxon, *Crisis of Authority*, str. 147.

⁶⁶ Pritom mislim na *Državu, Državnika, Sedmo pismo i Zakone*.

⁶⁷ Platon, *Sedmo pismo*, u *Državnik, Sedmo pismo*, urednik Ante Pažanin (Zagreb, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu; 1977), str. 108-137, 326a, str. 109.

⁶⁸ Plutarh, *Dion*, in *Plutarch's Lives VI; Dion and Brutus, Timoleon and Aemilius Paulus*, translated by Bernadotte Perrin (London, William Heinemann LTD; 1954), p. 1-125, p. 17.

Platonovom je slučaju riječ o psihagogiji ($\psi\upsilon\chi\alpha\gamma\omega\gamma\acute{\iota}\alpha$, upravljanje duše, poticanje, vođenje duše).⁶⁹ Cilj filozofa-savjetnika, koji je ujedno i parezijast, jer riskira govoreći istinu koja se vladaru možda neće svidjeti, savjetovati vladara-učenika te ga podučiti filozofiji, jer je to, prema Platonu, jedini način da postane pravim vladarom. Foucault u svojim predavanjima o pareziji i autokratskoj vlasti ističe da filozofija nije politika. Filozofija i politika su u nužnom odnosu, ali nemoguće je da se podudaraju.⁷⁰ »Filozofski diskurs u svojoj istini, unutar igre koju nužno igra u politici da bi u njoj našao svoju istinu, ne mora projicirati neko političko djelovanje. On ne kaže istinito političkog djelovanja, ne kaže istinito za političko djelovanje, on kaže istinito i odnosu na političko djelovanje, u odnosu na vršenje politike, u odnosu na političku osobu.«⁷¹ Dakle, savjetnik će vladaru uvijek pomagati ukazivanjem na stvari koje vladar ne vidi te mu na taj način biti putokazom te mu omogućiti da ostvari odnos sa sobom i drugima. Za Platona je istinito govorenje uvijek filozofsko istinito govorenje.⁷² Slično kao i u Sokratovom djelovanju te u životu kinika, i za Platona filozofija i parezija svoju zbilju nalaze samo u praksi te stoga Foucault ističe: »Filozofsko istinito govorenje nije politička racionalnost, ali je bitno za političku racionalnost da bude u određenom odnosu, koji valja odrediti, s filozofskim istinitim govorenjem, kao što je za neko filozofsko istinito govorenje važno da svoju stvarnost iskušava u odnosu na političku praksu.«⁷³ Iz navedenoga je jasna veza između parezije, filozofije i politike. Ta je veza nužna, ali nije ista kao u demokraciji antičke Grčke, gdje je parezija uvjetovala demokraciju i obrnuto. Onaj koji vlada mora prakticirati filozofiju, ali to ne znači da je filozofija ta koja određuje kako će se vladati. Filozofija je čimbenik koji pojedinca usavršava omogućavajući mu stabilan odnos sa samim sobom i s drugima, u svrhu napretka u političkom djelovanju. Riječ je o preklapanju subjekata, a ne politike i filozofije.⁷⁴ Subjekt je isti, onaj koji vlada i onaj koji prakticira filozofiju, koja mu pomaže da bolje vlada. Dakle, bit je Platonove psihagogije podučavanjem filozofiji oblikovati dušu vladara, da bi ovaj bio bolji u svom političkom djelovanju, ali i u životu općenito. Zato je mjesto parezijastičke igre u autokratskoj vlasti vladareva duša, a ne njegov dvor ili agora i na taj je način cijeli režim države predmet intervencije filozofa, o čemu Platon piše i na drugim mjestima.⁷⁵

⁶⁹ Senc, *Grčko-hrvatski rječnik*, str. 116.

⁷⁰ Foucault, *Vladanje sobom i drugima*, str. 257.

⁷¹ Isto, str. 259.

⁷² Luxon, *Crisis of Authority*, str. 147.

⁷³ Foucault, *Vladanje sobom i drugima*, str. 250.

⁷⁴ Isto, str. 266.

⁷⁵ Vidi Platon, *Država*.

4. Parezija i filozofija

Parezija koja je u odnosu s filozofijom naziva se moralnom ili etičkom parezijom. Iako i politička parezija zahtijeva izvjesnu praksu, etička joj je parezija u potpunosti posvećena ili drugim riječima, etička parezija jest praksa. U etičkoj pareziji nema mjestu uplivu i nadmetanju s drugima. Ovdje je riječ o odnosu sa samim sobom i svojim životom, o pojmu *epimeleia heautou*, s naglaskom na odnosu sa samim sobom kroz vlastito življenje, odnosno život (*βίος*). Ono što čovjeka koji prakticira etičku pareziju čini parezijastom nije zasnovano u njegovom rođenju niti pripadničtvu građanstvu ili njegovoj intelektualnoj sposobnosti, nego u skladu između njegova *logosa* i njegova *biosa*.⁷⁶ Nadalje, ciljano slušateljstvo nisu mase koje treba usmjeriti prema boljitku države. Parezijast-filozof obraća se onomu tko se mora brinuti o sebi, ali i drugima. Parezijast nastoji promijeniti nečiji život.⁷⁷ Kada je u prethodnim poglavljima bilo riječi o brizi za sebe, ispostavilo se da je parezijast uvijek »onaj drugi«, kojemu se osoba treba obratiti za pomoć u svrhu ostvarivanja odnosa sa samim sobom, istinom i drugima. Parezijast neće slušatelja dovesti do jasnih rješenja, već će mu biti oslonac i putokaz koji ga usmjerava prema cilju. Jedan od najboljih primjera navedenog parezijasta svakako je Sokrat, koji je prakticirao pareziju cijelog svog života i brinuo se, kako o sebi, tako i o mladim ljudima u državi, a zbog čega je naposljetku bio i osuđen na smrt. Osim Sokrata, filozofi pripadnici keničke škole još su jedan dobar primjer. Svojim su načinom života svakodnevno i potpuno prakticirali pareziju, koja i jest praksa, *askesis*. Parezija više nije eksplicitno povezana s agorom ili s kraljevim dvorom. Parezija se počela prakticirati na različitim mjestima i tijekom cijeloga života. Tako parezija postaje jednim od temelja filozofije, ali i obrnuto, a Foucault joj čak daje i status zbilje filozofije: »Ono u čemu filozofija susreće svoju zbilju praksa je filozofije shvaćene kao skup praksi kojima subjekt održava odnos sa samim sobom, izgrađuje samoga sebe, radi na sebi. Svoj rad na sebi, to je zbilja filozofije.«⁷⁸

4. 1. Sokratovska parezija

O Sokratu i njegovom životu doznajemo iz mnogih Platonovih dijaloga, u kojima je i glavni protagonist, ali o Sokratu kao parezijastu najbolje svjedoči Platonova *Obrana Sokratova*. Rečenica koju Sokrat izgovara već u prologu dokaz je da je bio parezijast i da se takvim i smatrao: »Međutim, Atenjani, tako mi Zeusa, nećete od mene čuti govore nakićene [biranim] frazama i riječima, kakvi su njihovi, niti skladno složene rečenice, već ćete čuti riječi gotovo

⁷⁶ Foucault, *Fearless speech*, str. 106.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Foucault, *Vladanje sobom i drugima*, str. 219.

nasumce izabrane, kako mi [spontano] nadođu - jer vjerujem da je pravo ono što govorim - i neka nitko od vas ne očekuje ništa drugo!«. ⁷⁹ Sokratovsku pareziju Foucault naziva pozitivnom igrom parezije ili »sretnom parezijom«⁸⁰ i ona je potpuna praksa, ona je način življenja. Sokrat uvijek traži pristanak svojih sugovornika, koji njegovu hrabrost i vrlinu nagrađuju svojom hrabrošću, a Sokrat neće popustiti sve dok sugovornik nije doveden do granice, kada može položiti potpun račun o sebi (*διδοναι περι ηαυτου λογον*, dati razlog o sebi).⁸¹ Prema tome, Sokrat svoje sugovornike stavlja na kušnju uspostavljajući odnos s njima, vodeći ih ka ispitivanju vlastitog života i to tijekom cijelog svog života. U početnim poglavljima rada analiziran je pojam brige o sebi ili *epimeleia heautou* te ovdje neće biti ponovno razložen, ali se u potpunosti primjenjuje na Sokrata, odnosno Sokrat je pravi primjer parezijasta koji djeluje na opisani način. Sokrat je taj »drugi« koji brine o čovjeku, biva mu putokazom zahvaljujući pareziji. Foucault sokratovski govor opisuje kao onaj koji je »u stanju na sebe preuzeti brigu ljudi o sebi samima, u onoj mjeri u kojoj je sokratovska parezija upravo govor koji se artikulira i uređuje prema načelu `brinite o sebi samima´«. ⁸² Sokratovska parezija može se nazvati još i etičkom parezijom, jer »reći istinito u području brige o ljudima znači dovesti u pitanje njihov način života«. ⁸³ Mjesto takve parezije nije nikada određeno. Sokratovska parezijastička igra odigrava se na bilo kojem mjestu u bilo koje vrijeme, ali cijeloga života, kao i kod kinika. ⁸⁴ Sokratovska parezija također uključuje sva obilježja parezije opisane u početnim poglavljima, a to su iskrenost, hrabrost, rizik i dužnost.

⁷⁹ Platon, *Obrana Sokratova*, str. 57.

⁸⁰ Foucault, *Hrabrost istine*, str. 127.

⁸¹ Isto.

⁸² Isto, str. 132.

⁸³ Isto.

⁸⁴ Vidi Diogen Laertije, *Knjiga VI: Diogen*, u Diogen Laertije, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*.

5. Parezija u Foucaultovoj filozofiji

Cjelokupna filozofija Michela Foucaulta jedinstvena je cjelina čije dijelove nema smisla promatrati zasebno i bez analiziranja ostalih, iako zbog ograničenog opsega rada neće biti analizirani. Uglavnom je podijeljena na tri dijela, arheologiju znanja, genealogiju moći i hermeneutiku sebstva. Potrebno je objasniti mjesto parezije u Foucaultovoj filozofiji, premda se ona u njegovim djelima eksplicitno ne spominje, osim u njegovim predavanjima o pareziji na College de France. Sukladno s rečenim o jedinstvenosti Foucaultove filozofije, nemoguće je govoriti o pareziji u njegovim djelima, a da prije toga ne bude riječi o pojmovima ključnim za njegova djela, poput znanja, moći, dispozitiva, diskursa, guvernamentalnosti, seksualnosti i drugih.

5. 1. Znanje-moć-subjekt

Odnos između znanja, moći i subjekta potrebno je pojasniti pomoću pojmova genealogije moći i seksualnosti. U *Mikrofizici moći* Foucault genealogiju definira kao »oblik povijesti koja vodi računa o konstituciji znanja, diskursa, polja subjekata itd., bez potrebe da se obraća nekom subjektu koji bi bio transcendentan u odnosu na polje događaja koje pokriva u svom praznom identitetu tijekom povijesti«. ⁸⁵ Genealogija se treba otarasiti samog subjekta i dospjeti do historijske analize »koja može položiti računa o konstituciji subjekta u povijesnoj potki«. ⁸⁶ Genealogija moći ujedno je i problematizacija *episteme* modernog doba i subjektivnosti subjekta. Za Foucaulta je subjekt »igra transcendentalnog i empirijskog dvojnika, a zadatak moderne episteme svodi se na izgradnju subjekta«. ⁸⁷ Dakle, subjekt je produkt povijesne tvorbe procesa subjektiviranja. Prvi dio *Povijesti seksualnosti, Znanje i moć*, svojevrsno je pitanje o tehnologijama koje služe uspostavljanju odnosa moći i dominacije nad kulturom i prirodom. U njemu Foucault ispituje dvije hipoteze: hipotezu o represiji i hipotezu o biomoći. Nakon 17. stoljeća, koje je zaista bilo doba represije i cenzure govora o seksu, seks se sve više počeo uvoditi u diskurs te je postao i institucionaliziran. ⁸⁸ Važno je istaknuti da se, prema Foucaultu, moć ne posjeduje. Moć se provodi. ⁸⁹ Sam govor o seksu ili njegova zabrana nisu glavni cilj tehnika moći. Oni su samo maleni dio sredstava kojima se moć služi u svrhu oblikovanja diskursa. Tehnike moći služe kao manipulacija koja proizvodi još moći, ali i znanje. Uvođenjem

⁸⁵ Michel Foucault, *Mikrofizika moći*, u Michel Foucault, *Znanje i moć* (Zagreb, Globus, 1994), str. 149.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Žarko Paić, *Tehno-scientia Sexualis: Što nakon Povijesti seksualnosti?*, u: *Holon*, 4(2):220-258, 2014., Zagreb, str. 222.

⁸⁸ Michel Foucault, *Znanje i moć* (Zagreb; Globus, 1994), str. 15.

⁸⁹ Isto, str. 30.

seksa u diskurs, došlo je do umnožavanja diskursa, sve dok se nije stvorila cijela mreža diskursa, koja čak i prisiljava da se govori o seksu.⁹⁰ Umnožavanjem diskursa o seksu, došlo je do velike seksualne raznovrsnosti, ali to u ovom slučaju nije pozitivna stvar. Taj bi se čin mogao nazvati i svojevrsnim obrambenim mehanizmom, jer je se umnožavanjem zamagljuje prava istina o seksu, a proizvodi se nova istina te se govori o seksualnim izopačenostima.⁹¹ Na taj je način diskurs u službi moći, umjesto istine, mada tako ne izgleda. Istina je vezana za sisteme moći koji ju proizvode te za učinke moći koje inducira i koji ju reproduciraju. Foucault to naziva »režimom istine«.⁹²

5. 1. 1. Dispozitiv

Potrebno je dodati i vrlo važan pojam, dispozitiv. Tim je pojmom Foucault htio istaknuti sasvim heterogeni skup koji se sastoji od diskursa, institucija, arhitektonskih formi, pravnih odluka, zakona, administrativnih mjera, znanstvenih iskaza, filozofijskih, moralnih i filantropskih pretpostavki ili, ukratko, ono što se izgovara kao i ono što se ne izgovara. To su elementi dispozitiva (aparata), a sam je dispozitiv sustav odnosa koji može biti uspostavljen između navedenih elemenata.⁹³ Dispozitiv, dakle, povezuje diskurs kao znanje i moć kao vladavinu, ali i seksualnost i moć. Dispozitiv je vrsta aparata, koji može biti bilo što, od neke institucije do obične knjige pa sve do jezika samog. On služi stvaranju društava kontrole i discipline, a Foucaulta zanima na koji se način u takvim društvima moć ispoljava, odnosno kako se subjekti podčinjavaju toj moći.

5. 1. 2. *Scientia sexualis*

Već je rečeno da se istina proizvodi pomoću dispozitiva i moći. Dva su načina za proizvodnju istine o seksu. To su *ars erotica* i *scientia sexualis*.⁹⁴ *Ars erotica* karakteristična je za način spoznaje seksualnosti i užitka u neeuropskim civilizacijama, ali i u drevnim europskim civilizacijama poput rimske ili grčke. Užitak je samomu sebi bio svrha i na njega se gledalo kao na praksu, koja se prenosila s učitelja na onoga tko želi naučiti.⁹⁵

⁹⁰ Isto, str. 27.

⁹¹ Isto, str. 39.

⁹² Foucault, *Mikrofizika moći*, str. 160.

⁹³ Michel Foucault, *Istorija seksualnosti I, Volja za znanjem* (Beograd, Biblioteka alografije, 2006), str. 182-183.

⁹⁴ Foucault, *Znanje i moć*, str. 40.

⁹⁵ Isto, str. 42.

Scientia sexualis karakteristična je samo za zapadnoeuropsku civilizaciju. Užitak kao užitak joj nije krajnji cilj niti se on spoznaje i doživljava iz njega samoga. *Scientia sexualis* stvara procedure po kojima će se užitak spoznati. Ta se procedura naziva priznanjem, a čovjek postaje životinjom koja priznaje.⁹⁶ Priznanje je metoda pomoću koje se iz onoga koji priznaje izvlači istina, istovremeno obmanjujući priznavatelja dojmom da svojim priznanjem zapravo pomaže sebi olakšavajući si dušu. To je još jedan dokaz kojim Foucault dokazuje da je istina ovisna o odnosu moći te da se ona ne otkriva, nego proizvodi. Osim što je priznanje metoda dobivanja istine, ono je također i procedura kojom se kontrolira seksualno ponašanje pojedinca, ali i općenito ponašanje u zajednici.

Navedenom i sličnim metodama, odnosno mehanizmima moći, društvo koje Foucault opisuje postalo je društvo kontrole i podčinjavanja. Proizvodnjom istine, koja se manifestirala kao volja za znanjem, te različitim procedurama, seksualnost je postala nešto čime je lako upravljati, što je dovelo do pojave biomoći i biopolitike. Moć nad životom razvija se od 18. stoljeća u dva smjera. Prvo, tijelo se reguliralo kao stroj uvježbavanjem i discipliniranjem. Drugo, promatrajući tijelo kao vrstu, regulirale su se biološke funkcije tijela, natalitet, mortalitet te naseljavanje, što je osobito ojačalo razvojem kapitalizma⁹⁷ i odonda je politička moć moć nad ljudskim životom.

5. 2. Parezija kao nova briga-za-sebe

Pojedinac koji je potpuno podčinjen, a da toga nije ni svjestan, potvrđuje Foucaultov stav o manjku subjekta u modernom dobu, u kojemu se moć pojavljuje u formi znanstvenih diskursa discipliniranja i nadziranja tijela kao objekta vlastite žudnje za slobodom.⁹⁸ Pojedinac se realizira kao sklop praksi žudnje, nesvjesnoga i jezika, a same granice zadane su mu odnosom istine, moći i etike.⁹⁹ Zadaća filozofije u modernom se dobu ispostavlja kao pitanje smisla političkog djelovanja, a uloga pojedinca intelektualca i njegova odgovornost u modernom dobu povezuju se s pitanjem egzistencije u modernom svijetu uopće. Foucault na College de Franceu održava predavanja o pareziji u razdoblju antičke Grčke i Rima. Iz kojega se razloga vraćao toliko godina unazad i pokušavao misliti na način na koji su mislili Grci te zašto je baš odabrao pareziju kao relevantan pojam za razdoblje modernog doba?

⁹⁶ Isto, str. 43.

⁹⁷ Isto, str. 97.

⁹⁸ Žarko Paić, *Parresia vs. Phronesis: Foucault i političko danas*, u: *Croatica*, Zagreb, XXXVIII (2014) 58, str. 308.

⁹⁹ Isto, str. 316.

Parezija pretpostavlja slobodu govora i njome je sama pretpostavljena, s obzirom da je u samim počecima bila neodvojiva od demokracije, a kasnije je postojala i u autokratskim oblicima vlasti. Pretjeranim kontroliranjem i nadziranjem u pitanje je dovedena demokracija te sloboda govora, koja je ujedno i mogućnost slobode kao vrste prakse koja mora biti omogućena svima.¹⁰⁰ Ako nema prakse slobodnoga govora, ne mogu postojati ni jednakost i pravednost u demokraciji i obrnuto, kao što je u prethodnim poglavljima rečeno o odnosu perezije i demokracije. Kada je demokracija ugrožena mogućnošću zapadanja u tiranijski ili oligarhijski oblik vlasti, ona se pokušava braniti načelima slobode govora, pravednosti i jednakosti.¹⁰¹ Parezija u svom ostvarenju zahtijeva aktivnu promjenu života u demokratskom poretku, čak i kada je nastala opasnost od toga što je sam poredak na rubu tiranije.¹⁰² Parezija je Foucaultov odgovor na političko i društveno stanje zapadne civilizacije u modernom dobu. Ona je aktivno istinito življenje i djelovanje u sadašnjosti u svrhu bolje budućnosti, kako vlastite tako i društvene. Uspostavljajući odnos s drugima, ali prije svega i sa samim sobom, pojedinac će napokon postati dugo željenim subjektom, onakvim kakav bi mogao biti da nema dispozitiva i kapitalizma. Ono što se smatra istinom u modernom dobu, proizvodnjom istine, a ne otkrivanjem, Foucault želi zamijeniti jednim novim odnosom prema istini. S perezijom kao pitanjem o ljudskoj egzistenciji započinje drugačiji model egzistencije. Foucault taj model naziva estetikom egzistencije, a ona ima »etičko značenje dostojanstva istine u političkome prostoru demokracije«. ¹⁰³ Tako se perezija treba javiti kao odgovor na procedure i mehanizme moći te na njezin odnos s istinom, znanjem i dispozitivom. Nakon razračunavanja s Kantom i njegovim subjektom utemeljenim u moralnom imperativu i umu, Foucault je u svojim predavanjima o pereziji te o biti vladavine ponudio smjernice za ostvarivanje novoga subjekta. Prema Foucaultu, sam se život odupire podčinjavanju i svođenju na odnos moći i znanja nekakvog dispozitiva, koji se javio kao sustav učinaka kapitalizma i politike diktature nad ljudskom slobodom, a prakticiranje perezije samo bi taj otpor pospješio.¹⁰⁴

No postoje i određeni problemi kada se postavi takav zahtjev. Filozofija i demokracija si mogu koristiti, ali vrlo često i štetiti. Primjerice kada demokracija padne pod utjecaj strasti, taštine i bogatstva, kao što je i Platon govorio o genezi demokracije.¹⁰⁵ Osim toga, perezija nije uvijek bila u funkciji politike. Ona je, uz uspostavljanje odnosa s ljudima iz vlastite okoline,

¹⁰⁰ Isto, str. 322.

¹⁰¹ Isto, str. 333.

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto, str. 324.

¹⁰⁴ Nancy Luxon, *Crisis of Authority*, str. 199.

¹⁰⁵ Vidi VIII knjigu Platonove *Države*.

uspostavljanje odnosa sa samim sobom te postizanje određenog zadovoljstva i odnosa s istinom pa pojedinci koji bi prakticirali pareziju ne bi u svakom slučaju osjećali potrebu politički djelovati. Uz to, u modernom bi dobu, kao u političkom programu, trebalo educirati ljude za prakticiranje parezije u političkom smislu, jer je nemoguće to ostvariti potpuno sam.

6. Zaključak

Parezija, kao osobit način govorenja istine u kojemu je cilj izreći sve, sa svim je svojim karakteristikama bitno grčki pojam koji je u svom ozbiljenju za cilj imao uspostavljanje odnosa pojedinca ponajprije s istinom, zatim s ljudima kojima je okružen te sa samim sobom. Premda u početku vezana uglavnom uz politiku, u Platonovim djelima, primjerice u *Obrani Sokratovoj*, prikazana je kao posebna vrsta brige za sebe. Cilj je ovog rada bio prikazati pereziju prvenstveno kao grčki pojam, a zatim ju smjestiti u opus Michela Foucaulta. Foucaultova filozofija bavi se problematikom odnosa znanja, moći i subjekta i taj je odnos prožeo cijelu njegovu filozofiju. U arheologiji znanja analizira epistemološka polja ili *episteme* renesanse, prosvjetiteljstva i modernog doba, uvijek polazeći od kritičkog stajališta i odstupajući od tradicionalnih stajališta epistemologije. Genealogija moći i hermeneutika sebstva dolaze nakon arheologije znanja i u djelima navedenog karaktera Foucault piše o marginaliziranim slučajevima seksualnosti i ludila te na koji se način upravlja ljudima. Ono što omogućava upravljanje ljudima i ljudskim životima je odnos snaga, koji Foucault naziva dispozitivom, čija je jedna od glavnih sastavnica diskurs, materijalan kao ostvarenje dispozitiva, a nematerijalan kao jezik, odnosno govor. Parezija se u Foucaultovoj filozofiji javlja kao zahtjev za kritičkim mišljenjem i otporom prema kapitalizmu, mehanizmima moći modernog doba i bioliticima. Iako perezija, kao briga za sebe, može naći relevantno mjesto i u filozofiji i u politici, postoje i poteškoće zbog kojih se Foucaultova zamisao čini kao bespomoćni krik. Bez obzira na to hoće li se njegov zamisao ostvariti ili ne, Foucaultov je rad na analizi grčkog i rimskog pojma perezije, analizi tekstova Platona, Diogena Laertija, Plutarha i drugih, izuzetno važan te se može reći da je upoznao šire čitateljstvo s ovim pojmom.

7. Literatura

Laertije. Diogen. 1979. *Knjiga VI: Diogen*, u Diogen Laertije, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, preveo Albin Vilhar (Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod), str. 174-193;

Euripides. 1912. *Ion*, in *Euripides in four volumes IV, Ion, Hypollitus, Medea, Alcestis* (New York, The Macmillan Co.);

Foucault. Michel. 2001. *Fearless speech* (Los Angeles, Semiotext(e));

Foucault. Michel. 2005. *Hermeneutics of Subject*, translated by Graham Burchell (New York, Palgrave Macmillan);

Foucault. Michel. 2015. *Hrabrost istine*, preveo Zlatko Wurzberg (Zagreb, Sandorf & Mizantrop);

Foucault. Michel. 2006. *Istorija seksualnosti I, Volja za znanjem* (Beograd, Biblioteka alografije);

Foucault. Michel. 1994. *Mikrofizika moći*, u Michel Foucault, *Znanje i moć* (Zagreb, Globus);

Foucault. Michel. 2010. *Vladanje sobom i drugima*, preveo Zlatko Wurzberg (Zagreb, Antibarbarus);

Foucault. Michel. 1994. *Znanje i moć* (Zagreb, Globus);

Luxon. Nancy. 2013. *Crisis of Authority: Politics, Trust, and Truth-Telling in Freud and Foucault* (New York, Cambridge University Press);

Paić. Žarko. *Parresia vs. Phronesis: Foucault i političko danas*, u: *Croatica*, Zagreb, XXXVIII (2014) 58;

Paić. Žarko. *Tehno-scientia Sexualis: Što nakon Povijesti seksualnosti?*, u: *Holon*, 4(2):220-258, 2014., Zagreb, str. 222.

Platon. 2000. *Obrana Sokratova*, preveo Luka Boršić (Zagreb, Demetra);

Platon. 1977. *Sedmo pismo*, u Platon, *Državnik, Sedmo pismo*, urednik Ante Pažanin (Zagreb, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu), str. 108-137;

Plutarch. 1954. *Dion*, in Plutarch, *Plutarch's Lives VI; Dion and Brutus, Timoleon and Aemilius Paulus*, translated by Bernadotte Perrin (London, William Heinemann LTD);

Polybius. 2010. *The Histories*, translated by Robin Waterfield (New York, Oxford University Press);

Senc. Stjepan. 1910. *Grčko-hrvatski rječnik za škole* (Zagreb, Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. Zem. Vlade).